

УДК 811.161.2'367.332.7

**КАТЕГОРІЇ
АСПЕКТУАЛЬНОСТІ ТА СТАНОВОСТІ
ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

Труба Г.М., канд. філол. наук (Одеса)

Стаття присвячена розгляду питання взаємодії категорій становості та аспектуальності в широкому та вузькому розумінні. У статті окреслено поняття та функції аспектуальності у віддієслівних іменниках, визначено функції і ознаки категорії становості. Розглянуто питання граматичного втілення цієї взаємодії та визначено частотну кількість уживання спільного сегменту.

Ключові слова: аспектуальність, диференційна ознака, категорія, становість, функція.

Труба А.Н. Категории аспектуальности и состояния во время изучения украинского языка как иностранного. Статья посвящена рассмотрению вопроса о взаимодействии категорий состояния и аспектуальности в широком и узком смысле. В статье рассматриваются понятия и функции аспектуальности, выраженные в отглагольных существительных, определены функции и признаки категории состояния. Рассмотрен вопрос грамматического воплощения этого взаимодействия и определена частотность употребления общего сегмента.

Ключевые слова: аспектуальность, дифференциальный признак, категория, состояние, функция.

© Труба Г.М., 2015

Truba G.M. Categories of Aspect and State in the Process of Learning Ukrainian as a Foreign Language. The article is devoted to considering the issue concerning the interaction of state and aspect categories in broad and narrow senses. The notions and functions of an aspect category implemented in verbal nouns have been considered; functions and signs of a state category have been defined. The issue concerning grammar representation of this interaction has been considered and the frequency of this general segment usage has been determined.

Key words: aspect, category, differential feature, function, state.

Підходи до вивчення функціональної граматики інколи можуть здатися занадто теоретичними, але надбання саме функціональної граматики має велике прикладне значення під час вивчення мови як іноземної. Функціональний підхід дає змогу інофону краще зрозуміти семантику іншомовного висловлювання. Саме тому функціональна граматика не втрачає актуальності під час організації навчального процесу

На сучасному етапі розвитку лінгводидактики активно досліджуються питання не просто визначення характеристик окремих категорій і полів, їхня статична констатація, а увагу зосереджено на вивченні їхньої взаємодії.

Об'єктом статті є вивчення питання взаємодії категорій становості й аспектуальності, а **предметом** – взаємодія віддієслівних іменників із функцією аспектуальності із категорією становості.

Завданнями статті є окреслити функціональні ознаки віддієслівних іменників і визначити їхні функції; визначити функціональні ознаки і функції категорії стану.

Дослідження було здійснено на матеріалі текстів сучасних українських письменників (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів», О. Забужко «Музей покинутих секретів», Любо Дашвар «Мати все», Брати Капранови «Приворотне зілля», Марія Матіос «Солодка Даруся», «Український Декамерон»). Було виявлено 3 000 речень із лексемами та синтаксемами на позначення взаємодії категорій становості та аспектуальності. Серед них виявлено 610 одиниць віддієслівних іменників, які в свою чергу поділяються на дві групи: іменники на позначення професії та людини за родом діяльності (35 одиниць) та назва стану внаслідок дії чи процесу (575 одиниць).

Проблема дослідження аспектуальності не втратила своєї

актуальності: за сучасними розробками аспектуальність виявляють і в іменниках, а саме іменних предикатах із такими диференційними ознаками: *абсолютність (моновалентність) / відносність (бівалентність)*; *залежність аспектуальних характеристик предикативних виражень від локалізованості / нелокалізованості та референційних властивостей суб'єкта*; *протиставлення предикатів класів, що нелокалізовані на часовій вісі, всій решті предикатів*; *ознака динамічності / статичності* [12 : 7].

Для глибокого дослідження питання взаємодії категорії становості й аспектуальності, що виражена іменними (називними) предикатами, слід розглянути основні ознаки називної аспектуальності. Так, базовою диференційною ознакою будь-яких предикатів є динамічність (*зміна ситуації, дії*) та статичність (*незмінність протягом певного часу, стану*). Динамічні предикати здатні поєднуватися з обставинами мети, ця властивість є ознакою активності суб'єкта, для неістот ця ознака не є релевантною. Іменні предикати поєднуються з обставинами мети досить рідко: *Я сьогодні нарядна, щоб сподобатися тобі; Він сумний, щоб його втішали* [12: 22]. Іншими словами, іменним предикатам властиві і динамічна і статична ознаки. Проте багато семантичних типів називних предикатів можуть поєднуватися з обставинами часу: *Йому було сумно вчора. Я сьогодні зайнятий. Вчора вона була в новому платті* [12: 23]. Як ми бачимо, ознака динамічності і статичності притаманні й іменним предикатам.

Виділяють такі типи речень: $\text{Cop}_f \text{N}_i$ (*Весна. Осінь. Ліс. Тиша. Шелест. Дощ. Спекта. Сонце*); $\text{N}_1 \text{Cop}_f \text{Adj}_{1/5}$ (*Ніч була тиха. Спекта стояла нестерпна. День обіцяв бути напруженим. Відпустка обіцяла бути цікавою*); $\text{N}_1 \text{Cop}_f \text{N}_{1/5}$ (*Він був студентом. Орел – хижак. Це наш гуртожиток. Це був особливий керівник. Іван Петрович – мер*); $\text{N}_1 \text{Cop}_f \text{N}_{2...pr} / \text{Adv}_{pr}$ (*Прихід юнака був до речі. Цей дім буде без ліфта. Ми у відчаї. Чай із цукром. Всі були на сторожі. У нього очі на викоті*); $\text{Cop}_{s3/n} \text{Adj}_{f3n}$ (*Було темно. Морозно. Вночі буде холодно*); $\text{Cop}_{s3n} \text{N}_{2...pr} / \text{Adv}_{pr}$ (*Було вже за північ. Завтра буде без опадів. Нам не до сну*) [12 : 12]. Усі ці предикати становлять спільний сегмент із категорією становості із такими спільними диференційними ознаками: *абсолютність (моновалентність)*; *залежність аспектуальних характеристик від*

локалізованості / нелокалізованості та референційних властивостей суб'єкта; нелокалізованість на часовій вісі, статичність.

Динамічні предикати з активним суб'єктом мають властивість поєднуватися з фразами типу *із задоволенням* і подібними. Субстантивні предикати можуть поєднуватися тільки з прикметниками, які виражають свідоме відношення суб'єкта до його заняття, тобто є ознаками контрольованості ситуації: *У школі вона була старанною ученицею – під час навчання в школі вона навчалась старанно* [12: 23]. Як відомо, предикатам становості не властива диференційна ознака поєднання з активним суб'єктом. Проте у полі становості можуть бути наявні лексеми у поєднанні із активним суб'єктом лише на периферії [3; 4; 5]. Іншою питомою ознакою є вживання статичних конструкцій попереду динамічних, але не навпаки: *сидів і читав, але не читав і сидів; вона подумала, що мама вночі не красуня і старіє* [12: 23]. Предикати такого типу також складають спільний сегмент із категорією становості на основі спільності таких диференційних ознак: абсолютність (моновалентність); залежність аспектуальних характеристик предикативних одиниць від локалізованості / нелокалізованості та референційних властивостей суб'єкта; нелокалізованість на часовій вісі, статичність, відносна мінливість.

Ознака граничності / не граничності у дієслівних предикатів може варіюватися особливо якщо це термінативи. У предикатів називного типу ознака граничності / не граничності не може варіюватися, тобто предикати називного типу можуть бути або граничні або неграничні: *захист, наступ* (неграничність), *удар* (граничність); *За десять хвилин я буду готова. Мати з ранку до вечора у турботах* [12: 26]. Предикати такого типу становлять спільний сегмент із категорією становості з такими спільними диференційними ознаками: абсолютність (моновалентність); залежність аспектуальних характеристик предикативних виражень від локалізованості / нелокалізованості та референційних властивостей суб'єкта; нелокалізованість на часовій вісі, статичність.

Так, серед іменників на позначення професії чи назви людини можливо розмежувати дві підгрупи – із семантикою доконаного (13 одиниць): *Його скрипку було вирішено поховати разом з ним, щоб таким чином, за думкою розпорядників похорону, відповісти*

на його п'ятирічної давності слова "Вже Бог кладе мене, мов скрипку, до футляра... [1: 50]. Далі представник замовника не казав нічого, а тільки доливав собі до гранчака балантайнсу і однією з безпалих долонь закидав у свій акулячий тисок жменю земляних горішків, трошачи їх усіма чотирма рядами зубів одночасно [1: 36]. Переможців і дійсно не судили, навпаки – судили вони, користаючи при цьому з трофейних уламків світу переможених [1: 30]. Натомість було кілька оглушливих видавничих провалів, що трапляється завжди і з усіма улюбленцями публіки в мить, коли їхнє вільне і радісне плавання перестає бути виключно їхньою внутрішньою справою [1: 24]. ... всяке створіння, народжене в цей світ, має право жити й тішитись, хвалячи Бога, і з чого ми взяли, ніби хтось із нас ліпший, а хтось гірший?.. [9: 282] та недоконаного виду (22 одиниці): Так, ніби це я тут була прохачка, і відтепер мені, як своїй людині, гостинно відкриваються двері не з вулиці, а з кулуарів, по дзвіночку, як і годиться межі своїми людьми [9: 91]. Ніби саме вона була тут держателькою контрольного пакета акцій, ніби без її схвалення все це шоу втрачало сенс [9: 99]. Значить, перекваліфіковуємося на вербовщиків живого товару? [9: 109] Вони покинули тебе самого, хранителі твоїх секретів, – голого, нічим не прикритого, і ти так і приречений довіку крутитись тут, як лайно по ополонці, сливе нічого про себе не знаючи й не розуміючи [9: 133]. ... старіння віднедавна стало для Гоцинської-старшої темою, що поглинає майже всю увагу, і молодша ставить до цього зі співчуттям спортивного вболівальника – хоч і з іншої, поки що, ліги [9: 93].

До другої групи відносимо іменники на позначення станів внаслідок дії чи процесу, серед яких у свою чергу умовно можливо розрізнити лексеми доконаного (416): Винагорода за таку постійність у вподобаннях знайшла його з рішучою недвозначністю будь-якого чуда [1: 8]; Потім минуло ще декілька святкових, настільки ж заляпаних дощами і рештками снігу днів та ночей: якісь пошарпані вертепи, що більше нагадували розпорошені по програній битві уламки колишнього війська, нав'язливі бритоголові діти [1: 63]. ... унаслідок чого проти них існує певна світова змова, безпосередніми виконавцями якої є найближчі географічні сусіди та деякі внутрішньо-розкладові етнічні

чинники... [1: 5]. Проте в іншому з листів, хронологічно не надто віддаленому від щойно цитованого, знаходимо виразно інакші акценти: “Хто дав мені право повчати їх, вказувати їм на всі ці вибоїни та золоті зуби? [1: 5]. Моменти найглибінніших емоційних зрушень, коли торкаєшся зненацька відкритої горілчано-теплої істини, значно важливіші від офіційно-ділового поспіху ... [1: 6] та недоконаного виду (159): ... з яким теж навряд чи стане ділитись цим спостереженням, бо таким узагалі ні з ким не діляться, а куди ж діваються всі ті спостереження... [9: 100].мама зовсім не заскочена таким поворотом розмови, це вона просто шукає слів, яких у неї нема напихваті, долає в собі якісь зашерети багаторічного мовчання... [9: 103]. Дарина й сама добре знає цю радість дня, наскрізь під’яскравленого в кожній дрібниці чеканням любовної ночі, – тільки чомусь це материне наївне звірвання... [9: 105]. ... тому що наша сила покликана служити не відплаті, а визволу, а той, хто вчиняє наругу над безборонним, є сам собі в’язень [9: 169]. ... Світ, що не улягав його контролю, був для “Стодолі” ворожою територією: там не було місця на співчуття [9: 168]. Я тоді ще не знав, що це необхідна умова творення всякої віртуальної реальності, і екранної насамперед ... [9: 122]. Водички випий, – крізь зуби порадила вона: як у кожної певної своїх чар жінки, вид чоловічої істерики не викликав у неї нічого, крім холодного обридження, а те, що він верз, спершу здалось було таким несосвітним, що навіть її не зачепило [5: 572].

Іншими словами іменним предикатам властиві і динамічна і статична ознаки. Усі ці предикати становлять спільний сегмент із категорією становості із такими спільними диференційними ознаками: абсолютність (моновалентність); залежність аспектуальних характеристик предикативних конструкцій від локалізованості / нелокалізованості та референційних властивостей суб’єкта; нелокалізованість на часовій вісі, статичність.

Напрями подальшого дослідження цієї теми полягають у дослідженні функціонально-семантичних категорій та полів не як замкнених категорій, а як відкритих структур, що активно взаємодіють між собою. Адже ця тема допоможе не лише розробити граматичні питання, а й дослідити певні когнітивні процеси, що відбуваються під час засвоєння досліджуваних категорій інофонами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів [Електронний ресурс] / Ю. Андрухович. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/library/>. – від 12.11.2012.
2. Бацевич Ф.С. Функционально-ономастическая типология русских глагольных предикатов / Ф.С. Бацевич // Русское языкознание. – 1991. – № 22. – С. 9–16.
3. Бондар О.І. До виділення категорії становості в сучасній українській мові / О.І. Бондар // Записки з українського мовознавства. – Одеса : Одес. нац. ун-т. – 2009. – Вип. 18. – С. 3–9.
4. Бондар О.І. Когнітивні ситуації і функціонально-семантичні категорії у зв'язку з проблемою типології предикатів / О.І. Бондар // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. – 2007. – Вип. 321–322. – С. 194–199.
5. Бондар О.І. Семантична класифікація предикатів на функціонально-когнітивній основі / О.І. Бондар // Мовознавство. – 2009. – № 3–4. – С. 118–125.
6. Бондар О.І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження : наук. монографія. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192с.
7. Бондаренко С.В. Функционально-семантическая категория изменения состояния: глагольные конструкции английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Светлана Владимировна Бондаренко. – 2003. – 200 с.
8. Ду Яли. Функционально-семантическое поле состояния в современных русском и китайском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.20.20 / Ду Яли. – Волгоград, 2006. – 176с.
9. Забужко О. Музей покинутих секретів [Електронний ресурс] / О. Забужко. – Режим доступу : <http://www.rulit.net/books/muzej-pokinutih-sekretiv-read-220483-1.html>. – від 20.10.2012.
10. Загнітко А.П. Основи функціональної морфології української мови / А.П. Загнітко. – К. : Вищ. шк., 1991. – 76 с.
11. Мерінов В.В. Функціонально-категорійна аспектуальність граматичного роду іменника / В.В. Мерінов. – Харків : Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди, 2005. – 212 с.
12. Кокарева Е.А. Аспектуальность и способы её выражения в именных связочных предложениях: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Елена Алексеевна Кокарева. – М., 2003. – 212 с.
13. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / отв. ред. А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1987. – 348 с.